

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ СИСТЕМ

У статті вдосконалено трактування категорії «територіальна рекреаційна система» шляхом введення територіальних громад як додаткового обов'язкового елемента системи. Обґрунтовується необхідність розбудови територіальних рекреаційних систем у межах євро регіонів з метою освоєння фінансових ресурсів Європейського Союзу. Запропоновано основні принципи організації рекреаційної діяльності у територіальних рекреаційних системах.

Ключові слова: територіальна рекреаційна система, природо-соціо-господарська система, територіальні громади, рекреаційні ресурси, рекреанти, рекреаційна інфраструктура, обслуговуючий персонал.

Постановка проблеми. Класичне трактування територіальної рекреаційної системи (ТРС), яке було запропоновано у радянські часи, на сьогодні є застарілим та потребує вдосконалення, враховуючи ключові принципи Концепції сталого розвитку. Разом з тим, фундаментальне розуміння процесів, які мають місце в межах ТРС та їх моделювання, дає можливість екстраполювати їх на конкретні рекреаційні території різних таксономічних рангів та виявити напрями вдосконалення їх функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою дослідження територіальних рекреаційних систем, розвитком їх підсистем та зв'язків між ними займалося ряд науковців. Теоретичні основи дослідження територіальних рекреаційних систем заклали В.С. Преображенський, Б.Н. Лихачов, Ю.А. Веденін. Вагомий науковий внесок у дослідження проблематики було здійснено такими вченими як Л.С. Гринів, В.Н. Козлов, Н.С. Мироненко, В.І. Стафійчук, І.Т. Твердохлебов, Н.В. Фоменко. Однак на сьогодні виникає необхідність розгляду територіальної рекреаційної системи з позицій базових принципів Концепції сталого розвитку світу, а також вдосконалення менеджменту та маркетингу на рекреаційних територіях.

Формулювання цілей статті. Метою статті є вдосконалення трактування категорії «територіальна рекреаційна система» у відповідності з потребами збалансованого розвитку рекреаційних територій, а також визначення основних принципів організації рекреаційної діяльності в їх межах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Автор Л.С. Гринів розглядає ТРС як екологосоціальну систему (ЕСС). Так, територіальна рекреаційна ЕСС виступає як багатогранна структура, яка складається із компонентів природно-ресурсного та інфраструктурного характеру з ознаками, що зумовлюють їх взаємозв'язок і взаємодію, водночас, кожен з них є носієм певних властивостей (природних якостей), які характеризують її потенційну здатність задовольняти потреби людей у рекреаційному обслуговуванні [1, с. 274]. У більшості теоретичних досліджень рекре-

аційних систем [1; 2; 3; 4; 5; 6] за основу взята базова модель рекреаційної системи В. Преображенського [7], що включає такі підсистеми: природні та культурні комплекси, технічні системи, обслуговуючий персонал, орган управління, рекреанти (група відпочиваючих). Дані підсистеми взаємодіють між собою та мають зв'язок із зовнішнім середовищем.

На нашу думку, в силу посилення ролі інформації в наш час, ця система повинна бути посилена підсистемою, яка відповідає за збір, обробку і аналіз інформації про стан інших підсистем ТРС, що сприятиме прийняттю ефективних управлінських рішень. До такої інформації, зокрема, віднесемо:

- інформацію про стан природокористування, ступінь виснаженості природних рекреаційних ресурсів та відповідності навколишнього природного середовища потребам рекреантів;
- інформацію про стан рекреаційної, соціально-культурної та інженерно-побутової інфраструктури, відповідність її потребам рекреантів; настрої і ставлення місцевих громад до функціонування ТРС; ступінь задоволення рекреантами якістю та асортиментом рекреаційних послуг;
- інформація про економічну ефективність функціонування ТРС, її вплив на соціально-економічний розвиток місцевих громад, регіону та національної економіки в цілому.

Крім цього, соціальна функція рекреаційного господарювання передбачає також врахування інтересів територіальних громад при створенні та розвитку ТРС та включення їх до цієї системи. При цьому необхідно зазначити, що підсистема «територіальні громади» може існувати самостійно і розвиватися незалежно від ТРС. Вплив територіальних громад на ТРС виявляється у тому, що часто їх мешканці є джерелом обслуговуючого персоналу, а також фактором зменшення пропускну здатності самої ТРС. З огляду на вищезазначене, на нашу думку, необхідно розглядати ТРС як територіальну природо-соціо-господарську рекреаційну систему (ПСТРС) (рис. 1).

Підсистема «рекреаційні ресурси» є найважливішим елементом ТРС, оскільки за її відсутності виникає питання щодо, власне, існування всієї системи. Кількісні характеристики рекреаційних ресурсів та їх цінність є передумовою створення цілісного рекреаційного продукту та формування попиту на нього з боку рекреантів.

Підсистема «група рекреантів» є фактором подальшого розвитку ТРС в цілому та її підсистем зо-

© Славів Роман Володимирович, кандидат економічних наук, доц. кафедри фізичної географії та раціонального природокористування ДВНЗ «Ужгородський національний університет», e-mail: ratobor_88@ukr.net

Микита Михайло Михайлович, кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної географії та раціонального природокористування ДВНЗ «Ужгородський національний університет», e-mail: mmmkyuta@ukr.net

крема. Збільшення кількості рекреантів, урізноманітнення їх соціальних категорій, збільшення їх потреб у якості відпочинку приводить до диверсифікації структури рекреаційних послуг.

Підсистема «інфраструктура» є фактором забезпечення комфортних умов перебування рекреантів у ТРС.

Поділяється на рекреаційну (санаторії, профілакторії, туристичні бази тощо), соціально – культурну (громадські їдальні, ресторани, кінотеатри, оперні, драматичні, лялькові театри тощо) та інженерно-побутову (лінії електропередач, транспортні та телекомунікаційні мережі, системи водопостачання та водовідведення тощо).

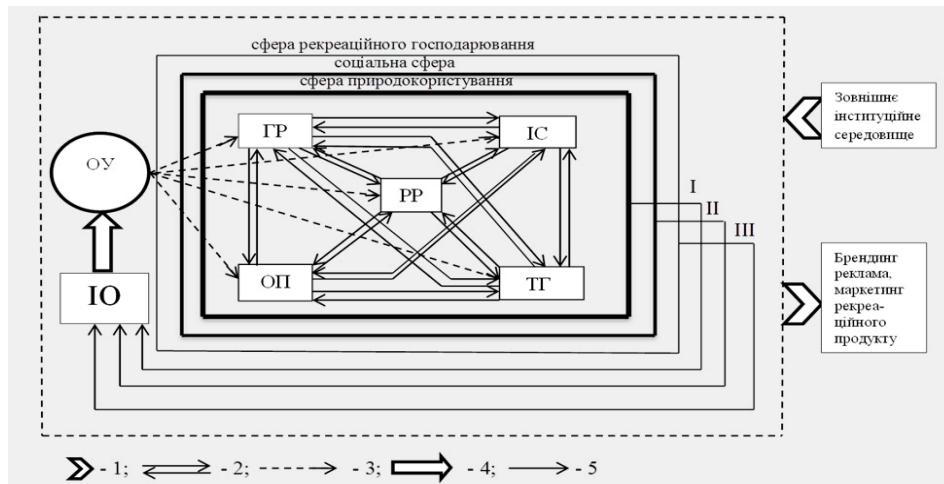

Рис. 1. Схема територіальної рекреаційної системи як природо-соціо-господарської системи*

*складена автором на основі [3]

ГР – група рекреантів; РР – рекреаційні ресурси; ІС – інфраструктура; ТГ – територіальні громади; ОП – обслуговуючий персонал; ІО – система обробки і аналізу інформації; ОУ – орган управління; 1 – зовнішні зв'язки системи; 2 – зв'язки між підсистемами; 3 – команди управління; 4 – опрацьована інформація про стан підсистем; 5 – первинна інформація про стан підсистем; I – стан природокористування та ступінь відповідності НПС потребам рекреантів; II – стан соціальної сфери (соціальної інфраструктури; ставлення місцевого населення, задоволеність рекреантами ТРС); III – економічний ефект від функціонування ТРС.

Функціонування підсистеми «обслуговуючий персонал» прямо залежить від ступеню розвиненості ТРС в цілому. Обслуговуючий персонал поділяється на корпоративний менеджмент, та, власне, обслуговуючий персонал, який бере безпосередню участь в обслуговуванні рекреантів. Корпоративний менеджмент, в свою чергу, співпрацює з інформаційно-аналітичною підсистемою та органом управління ТРС і бере участь у прийнятті рішень стосовно напрямів розбудови останньої.

Орган управління стежить за оптимальними співвідношеннями між усіма підсистемами, для чого він повинен отримувати інформацію про властивості та ємності підсистем, про наявність матеріальних і фінансових резервів. Обов'язковою умовою стійкого функціонування ТРС є реалізація планування та регулювання його розвитку.

ТРС як цілісна система взаємодіє також із зовнішнім середовищем, яке може бути сприятливим або несприятливим. У першу чергу це стосується інституційного середовища, в якому функціонує ТРС, ступеню розвиненості його інститутів: права, власності, громадянського суспільства, держави в цілому. Натомість, у зовнішнє середовище, через зв'язки з відповідними інститутами, ТРС надсилає інформацію про конкурентні переваги рекреаційних продуктів, які нею продукуються, здійснює брендінг та ефективний маркетинг.

Територіальна структура ТРС має прояв його існування на різних рівнях територіального розташування. Автор [8, с. 57] на прикладі рекреаційно-оздоровчого комплексу виділив його територіальну організацію на рівні: рекреаційного пункту, рекреаційного центру, рекреаційного вузла та рекреаційного регіону, яка, на нашу думку може бути справедливою і до те-

риторіальної рекреаційної системи в цілому. Автор [9, с. 88] додає також поняття рекреаційного підрайону.

У свою чергу, ТРС можуть існувати на різних ієрархічних рівнях територіальної організації – населеного пункту, адміністративного району, області або країни в цілому.

Специфічною одиницею територіальної структури рекреаційного господарства виступає рекреаційна зона. Поняття рекреаційних зон (територій) міститься в ст. 63 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [10]. Згідно з [11] рекреаційні території (акваторії) – це ділянки суші (водного простору), які призначені для здійснення рекреаційної діяльності та відпочинку рекреантів.

Рекреаційними зонами є ділянки суші і водного простору, призначені для організованого масового відпочинку населення і туризму. Таким чином, природним ресурсам рекреаційних зон притаманні певні якості (унікальність, наявність відновно-оздоровчих властивостей, естетична привабливість), які справляють благотворний вплив на організм людини, відновлюючи її життєві, психофізіологічні, духовні сили і працездатність. Відповідно до цього рекреаційні території використовуються виключно з метою відпочинку, оздоровлення, туризму та задоволення естетично-культурних потреб людини [12, с. 26].

Враховуючи особливості адміністративно-територіального устрою України і перспективи освоєння інвестиційних ресурсів можна виділити також територіальні рекреаційні господарські системи у складі: сільських рад, селищ і міст; адміністративних районів; адміністративних областей; тих єврорегіонів, у які входять українські адміністративні області; України як політико-територіального утворення.

Особливістю цієї класифікації територіальної структури ТРК є те, що вводиться поняття рекреаційної господарської системи євро регіонів, до складу яких входять адміністративні області України, оскільки саме в такому форматі можливе ефективне освоєння інвестицій Європейського Союзу. Транскордонне співробітництво в Україні реалізується у форматі євро регіонів, яких за участю українських областей станом на 2014 рік створено сім.

При цьому, на кордонах України з країнами-членами ЄС діють чотири євро регіони: «Карпатський євро регіон» (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Україна), євро регіон «Буг» (Польща, Білорусь, Україна), євро регіон «Нижній Дунай» (Молдова, Румунія, Україна), євро регіон «Верхній Прут» (Молдова, Румунія, Україна).

На північно-східному кордоні діють три євро регіони, які не мають спільного кордону з країнами-

членами ЄС: євро регіон «Дніпро» (Україна, Росія, Білорусь), євро регіон «Слобожанщина» (Україна, Росія), євро регіон «Ярославна» (Україна, Росія).

Таким чином, розбудова інституційної інфраструктури рекреаційного господарства в рамках євро регіонів за участю українських областей є перспективою транскордонного співробітництва на найближче майбутнє і однією з передумов української євроінтеграції. Співпраця з ЄС на сьогодні відбувається через посередництво державних і недержавних громадських організацій, програм розвитку, спільних транскордонних проектів тощо. Співпраця в природоохоронній сфері і рекреації займає одне з пріоритетних місць.

Територіальні складові рекреаційного господарства з врахуванням їх рекреаційних, обслуговуючих та управлінських функцій можна представити за такими функціональними ознаками (табл. 1).

Таблиця 1

Функціонально-територіальна складова рекреаційного господарства

Рівні територіальної організації	Функціонально-виробничі ознаки
Рекреаційна зона	ділянки суші і водного простору, призначені для організованого масового відпочинку населення і туризму
Рекреаційний пункт	окремо розміщені спеціалізовані заклади, які надають однорідні рекреаційні послуги
Рекреаційний центр	окремий населений пункт з набором рекреаційних закладів або окремих об'єктів, які надають відносно диверсифікований спектр послуг, залежно від наявного ресурсного потенціалу
Рекреаційний вузол	сукупність рекреаційних центрів на компактній території, які можуть володіти відносно різнорідними рекреаційними ресурсами, однак спеціалізуватися на наданні подібних послуг та володіти ускладненою управлінською ієрархією
Рекреаційний підрайон	один або кілька курортів однакового профілю з зонами відпочинку і центрами туризму в межах адміністративного району
Рекреаційний район (регіон)	група рекреаційних районів у межах певних територій, що характеризуються спільністю природних та історико-культурних ресурсів, єдиними інфраструктурними взаємозв'язками
Рекреаційний кластер	сконцентровані за географічною ознакою групи рекреаційних підприємств, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств зі стандартизації, торговельних, туристичних, будівельних, природоохоронних об'єднань), адміністративно-управлінських органів у системі рекреаційного господарства

*Складено автором на основі [12, с. 26; 11; 10; 8, с. 88]

Опираючись на сутність територіальної ПСГРС, можемо її визначити як сукупність природних, соціальних та господарських компонентів, які сконцентровані на певній території з наявним рекреаційно-ресурсним ядром, інфраструктурним потенціалом, що дає змогу забезпечувати наявний рекреаційний попит на ній та реалізовувати вищу місію рекреаційного господарства, що проявляється у економічній, соціальній та пізнавальній діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Виходячи з визначення ТРС як природо-соціо-господарської системи та головної місії рекреаційної господарства, можемо окреслити основні принципи організації рекреаційної діяльності у ТРС:

- принцип превентивності, який передбачає обов'язковість облаштування території відповідною інфраструктурою перед тим, як вона почне активно використовуватися з рекреаційно-туристичною

метою. Цей принцип часто порушується через відсутність стратегічного планування розвитку ТРС. Рекреаційна інфраструктура виникає там, де вже існують потоки рекреантів, на частково виснажених територіях, хаотично і без врахування потреб останніх;

- принцип лімітованості, який передбачає існування гранично допустимих антропогенних навантажень на природно-рекреаційні ресурси та, відповідно, врахування цих обмежень при розбудові інфраструктури у ТРС;

- принцип альтернативності, який передбачає вибір тих видів рекреаційної діяльності у ТРС, які спричиняють найменший негативний вплив на навколишнє природне середовище;

- принцип соціалізації, який передбачає врахування інтересів місцевих громад при розбудові рекреаційної інфраструктури ТРС;

• принцип оптимальності, який передбачає пошук компромісу між екологічним впливом на навколишнє природне середовище, соціальним ефектом від розбудови ТРС та економічною віддачею від реалізації рекреаційної діяльності.

З огляду на виникнення нових різновидів рекреаційної діяльності, розширення потреб рекреантів, спостерігається перманентне ускладнення структури ТРС та виникнення нових зв'язків і відносин між їх підсистемами. В зв'язку з цим ця проблематика має подальші перспективи дослідження.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гринів Л.С. Екологічна економіка: навч. посіб. – Львів: Магнолія 2006, 2010. – 358 с.
2. Гринів Л.С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – 240 с.
3. Мироненко Н. С., Твердохлебов И. Т. Рекреационная география /Н.С.Мироненко, И.Т. Твердохлебов. – М., Изд-во Московского ун-та, 1981.– С ил.– 207 с.
4. Веденин Ю.А. Козлов В.Н. Анализ процессов развития территориальной рекреационной системы СССР /Ю.А. Веденин, В.Н. Козлов //Географические аспекты исследования рекреационных систем. – М.: МФ ГО СССР, 1979. – С. 3–19.
5. Веденин Ю.А. Динамика территориальных рекреационных систем /А.Веденин. – М.: Наука, 1982. – 190 с.
6. Фоменко Н.В. Рекреційні ресурси та курортологія /Н.В. Фоменко. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.
7. Преображенский В.С. Рекреационная география, ее состояние и перспективы /В.С. Преображенский, Б.Н. Лихачов, Ю.А. Веденин // Социально-экономические и географические аспекты исследования. – М., 1974. – С. 1–16.
8. Школа І.М. та ін. Менеджмент туристичної індустрії: навч. пос.; за ред проф. І.М. Школи. – Чернівці: Книги –ХХІ, 2005. – 596 с.
9. Стафійчук В.І. Рекреологія: навч.посіб. - К.: Альтпрес, 2006. – 264 с.
10. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 26.06.91. № 1268-ХІІ // Постанова Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>
11. Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України "Про затвердження Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України" від 22.06.2009 № 330 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0679-09>
12. Гетьман А. П. Екологічне право України: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / А. П. Гетьман, М. В.Шульга, В. К.Попов; за ред. А. П. Гетьмана та М.В. Шульги. – Х.: Право, 2005. – 384 с.

Одержано 15.04.2015 р.